

ЖИВОПИСНАТА ТВОРБА КАТО ИСТОРИЧЕСКИ ФАКТ

Емил Куков

Преподаването на история на изкуството има своите специфични особености, свързани с професионалната ориентация на студентската аудитория. За студентите-бъдещи художници и педагози на изкуството художественото произведение е преди всичко артефакт със свойствените му композиция, идея, техника на направа. За студентите-историци произведението на изкуството е исторически факт, който може да представлява обект на проучване или допълнителен документ в историческо изследване.¹ Възниква въпросът: как технологическата страна на творбата да бъде представена пред тях така, че да формира познания, които да послужат в бъдещата работа на историка. Несъмнено този въпрос стои особено актуално при произведения от историята на българското изкуство, с които историкът се среща в своята работа.

Ще отделим един специфичен кръг художествени произведения, които имат особено значение за българската история — иконните изображения от средновековното българско изкуство. Живописата изисква познаване на специфичния език, на който са изразени стойностите в отделна творба или група творби, както е случая със старата българска живопис. Иконографията и стилът на византийската и средновековната българска живопис имат своите характеристики, добре проучени в съществуващата литература, на базата на които подбрахме познания за техниката и технологията на живописата, за композицията и семантиката на изобразителния език. Връзката между иконография, стил, композиция, техника и семантика е потърсена на базата на познания, които студентите имат за историята на българското и византийското изкуство.

Подбрани са четири икони с изображения на Св. Георги, датирани между 10-11 и 16-17 в.

Св. Георги като воин-победител се почита през средновековието не само от църквата, но и от светската власт. В придворните кръгове на Византия той се смята за патрон на византийския император и на неговата победоносна войска. Светецът е особено обичан от императорите-пълководци,

които се посвещават на военни походи. Освен на икони светецът се изобразява и върху различни други изделия — монети, печати, хоругви. Фигурата на Св. Георги с щит, меч или копие е представена върху монети на Комнините. Свети Георги се изобразява в различни иконографии. Върху монетите той е или прав до императора като двамата държат намиращия се между тях гръцки кръст, или изобразен до поясно. На печатите на последните императори от династията на Комнините той се изобразява на кон. Текстовете от 14 в. съобщават, че на Рождество Христово в палата на византийския император се внасяли военните знамена, и сред тях две хоругви с изображения на Св. Георги на кон и Св. Георги с дракона. Св. Георги се изобразява върху изделия на малката пластика — камеи, портативни стеатитови иконки. В средновековното българско изкуство светецът е много популярен. Изобразява се както в монументалната живопис и иконата, така и в малките форми (портативни иконки от рог). Иконографията на светеца варира и позволява да се създадат композиции с различни съотношения между фигуралния състав и фона, което дава възможност да се правят сравнения и да се потърсят връзки между технологическите особености и художественото изработване на отделната творба.

Подбрани са следните произведения:

1. Икона на Св. Георги и Св. Димитър от Созопол, 10-11в. Житийните сцени са от 15-16 в. Техника енкаустика (восьчни бои), барелеф, 85 на 80 см. (Църковно-исторически музей, София).

Това е една от малкото запазени икони от този период, рядка творба като техника на изпълнение. Релефното изпълнение показва приемственост с каменните релефи от Първа Българска държава от старозагорско и Преслав. Орнаментите на първата рамка са от 14 в. Житийните сцени са в темперна техника. Пластиката е обобщена. Двата светци са релефни, представени в една раздвижена композиция, чиито елементи изпълват полето на иконата и в крайна сметка се уравниряват. С развети плащове, двамата конници са изобразени в победното си действие. Св. Георги на зелен кон и с червен плащ пробожда дракон (змей), Св. Димитър е на червен кон и със зелен плащ, а пред него в дясната част на картинното поле е палма със змей (вместо император Максенций или Максимилиан?). Общия ритъм се уравнирява и в движенията и в цветните петна. Техниката енкаустика създава допълнителни живописни ефекти върху условните и стилизирани обеми.

2. Св. Георги увенчан, икона от 13 в. Темпера, злато, дърво, 80 на 53,5 см. (Държавна художествена галерия Пловдив).

Образът на Св. Георги от тази икона е в по-рядко срещаната иконография, според която светецът е представен седнал, като в дясната ръка държи копие, а в лявата меч. Тази икона съчетава своеобразно абстракция и натурализъм, което дава основание образът на светеца да се сочи като образец на хуманистичната насока в средновековната българска живопис (по Св. Босилков). Начинът, по който са представени коленете на светеца издава

отгласи от античното разбиране за пространство, приспособено в случая към средновековната християнска образност. Монументалност и изискани нюанси в цветовото изграждане са типични за тази работа. Дрехите и оръжията са инкрустирани с бисери. Грундът предварително е гравирен. Техниката е характерната за времето си яйчна темпера, нанасяна послойно - изгражда обемите от тъмно към светло. Най-отдолу е нанасяна червенокафява подложка, която покрива целия силует на главата и служи за сянка там, където остава непокрита от друг по-светъл слой боя. Изсветляването на обемите с охри, жълти, а в най-изпъкналите места и с бели цветове създава характерната условна стилизация. Плоскостно-линеарната система на живописване включваща контури, линии и петна, декоративни и цветови контрасти, въздейства емоционално и внушава превъзходството на духовното над материалното.

3. Икона Св. Георги убива дракона (змея) от 15-16 в. Темпера, злато, дърво, 75,5 на 49 см. (Археологически музей, велико Търново).

Тази икона носи белезите на поствизантийското изкуство, създавано в българските земи. Обичайната иконография на светеца-конник, който пронизва змея, намиращ се в езеро (блато) е решена декоративно и с повече действеност. Линиите — копието, юздата и цветните петна образуват своеобразен ритъм в съчетание със златния фон. Предметите и персонажите са две разновидности от фигуралния състав на живописното произведение. В иконата те са подчинени на основната художествена постановка а именно, че участват в живопис, която отразява духовна реалност. Фонът на иконната композиция трябва да отстранява мисълта за материалност, със средствата на живописните условности той трябва да внуши, че изображението отразява божествената свръхдействителност. Известни са три типа фон:

- равен
- орнаментален
- предметен.

Златния фон е по същество равен фон. Той е налице и в четвъртата икона, но по-слабо играе роля.

4. Св. Георги убива дракона 1677 г. гипсова дъска, темпера 87 на 61 см. (Национална художествена галерия).

В тази икона има повече разказвателност, и тук златния фон се съчетава с предметен фон — градските сцени на град Ласия и царското семейство. В иконата е включен и един разказвателен момент, който трябва да убеждава в реалността на ставащото: принцесата, изправена на входната врата на града, държи въже, с което е завързан пронизания дракон. Моментът на действието и последицата - победата са едновременно изпълнени в извънвремето и извънпространственото битие на иконата. В този случай иконографията е решена с помощта на множество детайли: зъбите на дракона, живописно-графичното изграждане на главата и предните крака на коня, които се свързват с фигурата на принцесата. Колоритното изграждане е

експресивно, като са балансирани едрите цветни петна. Иконата е обградена с резбована рамка. Технологията повтаря общата единна техническа традиция и тук обемите са изградени стъпаловидно, като долните пластове са по-тъмни, а нагоре изсветляват. Тъмната кафеникаво-зеленикава подложка в лицето на светеца въздейства като сянка, върху нея е надживописвана светлината в съответни слоеве.

В сравнителния анализ на тези икони до голяма степен се разчита на две обстоятелства:

- визуалното възприемане на четирите творби, съпоставени една с друга, което предполага разграничаване на пластическите стойности;

- внимателен подбор на понятията от техниката и технологията на живописиста, от формалния анализ.

Целта на подобни методологически съпоставки е да се постигне способност за атрибуиране на живописни произведения, с които бъдещият историк ще се срещне в своята работа. Познатото и непознатото, визуалното и словесното, историческото и художественото — тези пластове на познанието се събират в живописното произведение като част от българското културно пространство.

Използвана литература:

1. В. Даркевич. Светское искусство Византии, М. 1975
2. Икони на Балканите, С. 1971
3. В. Пандурски. Паметници на изкуството в Църковния историко-археологически музей София, С. 1977
4. Св. Босилков. Старобългарски икони, С. 1968
5. Л. Прашков. Български икони, С. 1985

¹ Отделните произведения от историята на изкуството са исторически документи — първични или вторични — според целта на историческото проучване (по методологическото разграничение на Ервин Панофски). Въпросът е как да се анализира и интерпретира едно произведение на изкуството, представляващо исторически факт, който се различава от другите исторически документи по това, че изисква да бъде преживян естетически.

1

2

3

4

1. Св. Георги и св. Димитър на коне с 16 житийни сцени. 16 век. 85/80 см. с рамката. Църковен музей.
2. Св. Георги увенчан. 13 век, дървесина, платно, темпера 80/53.5 см. Държавна художествена галерия - Пловдив
3. Св. Георги. 15-16 век, дърво, темпера 75.5/49 см. Археологически музей В. Търново.
4. Св. Георги убива змея. 1667, липова дъска, темпера 87/61 см. Национална художествена галерия.